

Про 20 років свободи та інші «незалежності»

Ольга ПРОКОПЧУК

14

20 років незалежності – термін незначний, особливо в масштабах держави, однак його досить для того, щоб озирнутися назад та замислитися над результатами діяльності (бездіяльності) тих, хто стояв біля керма, будуючи нове незалежне суспільство. 20 років – це період, коли приходить нове покоління «ровесників» незалежності, яке вже не пам'ятає, що було перед тим, як ми стали нами. Курс нашої держави на шляху до світлого майбутнього мінливий та суперечливий, однак історія виникнення інших «незалежностей» свідчить, що 20-річний період становлення державності часто супроводжується зміною її курсу, розчаруваннями в ідеях, за які стояли кожен на своїх майданах, та пошуку нових ідеалів. Але це той період, що без нього жодна нація не стала б такою, якою вона є сьогодні, на яку ми рівняємося або засуджуємо, тому аналіз їхнього досвіду може стати у пригоді й Україні.

**США 4 липня
1776 → 1796**

2 липня 1776 року під час Американської революції відбулося офіційне від'єднання 13 британських колоній від Великої Британії та голосування Другого Континентального конгресу за Резолюцію Лі представника Вірджинії Річарда Генрі Лі, що проголосила Америку незалежною. Пізніше з'явилася Декларація незалежності США як пояснення до резолюції. День підписання декларації, а саме 4 липня 1776 року, і вважається Днем незалежності Америки.

Герой революції Джордж Вашингтон на посту президента заснував монетний двір і перший банк США. Наведення ладу у фінансовій сфері стало пріоритетним завданням його уряду. Було здійснено реструктуризацію боргів Конгресу, що накопичилися в ході війни за незалежність, випуск нових облігацій федеральної позики, запроваджено нові тарифи та податки, зокрема на віскі, що супроводжувалося повстаннями в деяких регіонах. Окрім федерального казна-

чейства, було також створено міністерства закордонних справ і оборони та призначено головного прокурора.

У 1792 році Джорджа Вашингтона переобрали на другий термін. Зовнішня політика його уряду ґрунтувалася на невтручанні у справи США європейських держав. Під завершення його правління 4 листопада 1796 року США підписують у Тріполі мирний договір з ісламським світом. У ньому йшлося, що «... ніякий привід, що впливає з (різних) релігійних поглядів, не викличе коли-небудь перерви в гармонії, яка існує між двома країнами...».

Президентські вибори 1796 року були третіми, але фактично першими, результат яких неможливо було визначити заздалегідь. Джордж Вашингтон відмовився балотуватися втретє на президентський пост і звернувся до нації з прощальним посланням. За підсумками виборів головними гравцями стали представники різних політичних партій: президент – федераліст Джон Адамс та віце-президент – демократ-республіканець Томас Джефферсон.

**Франція 14 липня
1789 → 1809**

Днем незалежності Франції вважається день штурму фортеці-в'язниці Бастилії, що було скоріше символічною перемогою, однак сприяло тимчасовому примиренню французів усередині монархії. Менш як за місяць після штурму, а саме 4 серпня, феодалізм було скасовано, а 26 серпня проголошено Декларацію прав людини та громадянина, яка пізніше (1791) увійшла як преамбула до першої французької Конституції.

Королівська влада втратила силу і, хоча Франція ще залишалася монархією, законодавча влада перейшла до Установчих зборів. Міністри перетворилися на технічних виконавців, над якими постійно наглядали збори. У руках короля залишалася тільки виконавча влада. Однак у 1793 році Людовіка XVI було страчено, й для Франції розпочався складний революційний період, а також боротьба різних політичних сил за правління. Це дуже підірвало її статус у світі. Апогеєм владної кризи став 1799 рік, й до влади прийшов полководець Наполеон Бонапарт, який цього ж року став першим консулом, а 1804-го – імператором. Він ліквідував загрозу французьким кордонам і заклав основи сучасної французької держави, а багато із запроваджених ним норм діють донині.

**Мексика
16 вересня
1820 → 1840**

Завершальним етапом іспанської експансії Мексики був 1810 рік, коли священник парафіяльної церкви Мігель Ідальго очолив повстання, що принесло незалежність Мексики від Іспанії. Фактично ж незалежність було здобуто лише в 1821 році після тривалої війни, яка завершилася проголошенням Першої Мексиканської імперії, котру очолив імператор Агустін де Ітурбіде. 24 серпня 1821 року Іспанія визнала незалежність Мексики та в країні було засновано Тимчасові урядові збори (Хунту). Однак незалежність іще не забезпечувала консолідації нації та формування нових політичних інститутів. Кастово-ієрархічна структура суспільства залишилася первісною, змінилася тільки верхівка соціальної піраміди.

Повноцінному розвитку нових суспільних відносин неабияк перешкождали церква та армійське командування, а великі латифундисти були зацікавлені лише у власному збагаченні за рахунок індіанських земель. Економіка зберегла колоніальний характер і була орієнтована на виробництво продуктів харчування та видобуток дорогоцінних металів. Внутрішньополітична нестабільність і неспроможність долати наслідки колоніального гніту значно послабили мексиканську економіку. Країна опинилася з порожньою казною, надмірно бюрократизованими апаратом влади та армією. Було розірвано торгівлі зв'язки з Іспанією.

Фінляндія
6 грудня
1917 → 1937

Шведська корона, якій підпорядковувалася Фінляндія майже 600 років, у 1809-му змінилася на російську. Унаслідок приходу до влади більшовиків та повалення Російської імперії країна опинилася без правителя, та, переходячи з рук у руки, 6 грудня 1917 року врешті здобула незалежність. 31 грудня радянський уряд (Рада Народних Комісарів), очолюваний Ленініним, визнав незалежність Фінляндії. Новим урядом став Сенат Пера Евінда Свінхувуда. Поліція була розпущена, а по всій території почали організовуватися згідно з ідейними «білими» чи «червоними» поглядами загонами ополчення, між якими часто виникали збройні сутички. Окрім того, у Фінляндії ще залишалися солдати російської армії. Напруженість зростала, уряд Свінхувуда уповноважив командування білої гвардії відновити громадський порядок у країні. Тим часом, за два тижні після визнання незалежності, назрівав новий переворот.

Між військами фінського Сенату й фінської Народної Ради почалася відкрита «залізнична»

війна, бо залізниця була найважливішим шляхом просування військ і сили боролися за основні залізничні сполучення. Попри значну чисельну перевагу «червоних» вони не змогли протистояти добре організованим військам білогвардійців. У новому парламенті внаслідок перемоги «білих» у громадянській війні та здійснених ними репресій сформувалась абсолютна більшість правих сил. Багато хто розчарувався в ідеях революції та дійшов висновку, що монархія – краща форма правління для збереження миру. У серпні 1918 року було створене Королівство Фінляндія, котре, однак, проіснувало недовго. До коронації обраного короля обов'язки глави держави мав виконувати голова уряду Пер Евінд Свінхувуд, але вже в листопаді Сенат пустили й новий уряд очолив Лаурі Інгман. 25 липня 1919 року на перших виборах президента Фінляндії більшість голосів отримав Каарло Юхо Стольберг.

На початку 1930-х років Фінляндія укладає таємні угоди з Прибалтійськими державами та Польщею про спільні дії в разі війни з СРСР. У 1932 році діяльність Комуністичної партії стає поза законом. А 5 квітня 1932-го рівно о 10 годині у Фінляндії закінчив діяти «сухий закон».

Туреччина
29 жовтня
1923 → 1943

Незалежність Туреччини та скасування іноземного контролю над країною гарантував Лозаннський мирний договір, підписаний 1923 року між Великою Британією, Францією, Італією, Японією, Грецією, Румунією, Болгарією, Португалією, Бельгією, СРСР, Югославією – з одного боку та Туреччиною – з другого. Туреччині довелося демілітаризувати чорноморські протоки, віддати Іраку багату на нафтові родовища провінцію Мосул і виплатити частину зовнішнього Османського боргу. За наполяганням представників Греції (Елефтеріоса Венізелоса) та Туреччини (Кемаля Ататюрка) було узгоджено обмін між населенням двох країн, що став першим масштабним узгодженим взаємообміном населення у XX столітті. 6 жовтня 1923 року британські війська залишили Стамбул, а вже 29 жовтня Туреччину було проголошено республікою. Першим її президентом став лідер війни за незалежність Мустафа Кемаль. Для Туреччини розпочався надзвичайно важливий період реформ, що сформував нову державу такою, якою її знають у світі сьогодні. У 1925–1935 роках Муста-

фа Кемаль, що отримав прізвище Ататюрк («батько турків»), повністю перетворює турецьке суспільство як на державному, так і на ідеологічному рівні. Нова Конституція забороняє багатозначенство та використання османської символіки в побуті. За європейськими нормами, яких відтоді дотримуватиметься Туреччина, стало обов'язковим цивільне укладення шлюбів. Запроваджується григоріанський календар із вихідним у неділю. Переіменовується багато міст, зокрема Константинополь на Стамбул (*Istanbul*). Надзвичайно важливим кроком у бік Європи було відокремлення ісламу від держави та запровадження латинського алфавіту замість арабського. Жінки отримують виборче право. До імені громадян відтепер додалося прізвище, якого вони не мали за часів Османської імперії. Єдиною дозволеною політичною партією стає Республіканська народна партія (партія Ататюрка).

За рік до початку Другої світової Ататюрк помирає (1938), влада переходить до Ісмет Іньюню. Він оголосив про нейтралітет Туреччини у війні, якого їй удалося дотримуватися аж до 1945 року, попри активні спроби Великої Британії та Німеччини втягнути країну в міжнародний конфлікт.

ПАР 31 травня
1961 → 1981

У 1961 році Південно-Африканський Союз став незалежною республікою (Південно-Африканською Республікою), яка вийшла зі Співдружності націй, очолюваної Великою Британією.

Політика апартеїду (одна з форм расової дискримінації), що проводилася урядом ПАР, рішуче засуджувалася членами Співдружності.

У 1948 року на загальних виборах перемогла Національна партія 1948 року й оголосила апартеїд державною політикою, кінцева мета якої – створення «Південної Африки для білих», з позбавленням південноафриканського громадянства усього чорного населення. Було ухвалено низку суворих законів, спрямованих на обмеження прав темношкірих.

Незважаючи на те, що профспілки для чорношкірих і кольорових працівників існували з початку XX століття, членство в них для цієї категорії населення стало законним лише після реформ 1980-х років. Ідеологія апартеїду глибоко проникла у свідомість білого населення та активно підживлювалася в ЗМІ.

Відносини ПАР зі світовою спільнотою ще більше ускладнилися й супроводжувалися частими санкціями (заборона Південній Африці брати участь в Олімпійських іграх).

Попри надзвичайну расову розрізненість і засуджувану іншими державами політику ПАР, її економіка є найпотужнішою на континенті.

Литва 11 березня
1990 → 2010

11 березня 1990 року Верховна Рада Литви ухвалила рішення про відновлення незалежності Литовської Республіки. Тож вона стала першою радянською республікою, яка від'єдналася від СРСР. Уряд Радянського Союзу оголосив недейсними односторонні рішення ЛРСР і вимагав дотримання Конституції СРСР. Протистояння між «старими» та «новими» силами сягнуло апогею в січні 1991 року, коли учасники несанкціонованого мітингу прорадянської комуністичної організації «Єдність» спробували прорватися в будівлю Верховної Ради Литви. Тодішній голова уряду Вітаутас Ландсбергіс звернувся по радіо і телебаченню з промовою до прихильників незалежності й закликав не допустити захоплення парламенту й важливих об'єктів. Активна діяльність ЗМІ та відповідна реакція глав держав і громадськості на ті події унеможливили подальші спроби відновлення в Литві радянського контролю.

У лютому 1991 року Литовська Республіка була визнана Ісландією. Здобувши незалежність, вона здійснила низку реформ, в основі яких лежала програма приватизації промислових підприємств, аграрного сектору, зв'язку. Було створено Литовський банк і запроваджено національну валюту. Через фінансову нестабільність показники валового внутрішнього продукту Литви в перші роки незалежності були найнижчими в Прибалтиці, однак уже 1993 року ситуація стабілізувалася, а 1994-го ВВП зріс на 0,6%. Унаслідок реструктуризації пострадянських підприємств частина з них припинила діяльність, а інші були переорієнтовані на світовий ринок.

За короткий термін (2004 рік) Литва вступила до Європейського Союзу, й до початку глобальної кризи 2008–2009 років її економіка стрімко розвивалася, маючи економічні показники зростання на рівні провідних країн. У 2009 році Вільнюс був названий Європейською столицею культури.